

INHOUD

Voorwoord	7
Opbouw van het boek	11
Alle tradities overboord	17
1 Assertiviteit – Immanuel Kant over zelf nadenken	18
2 Op gezag – Ibn Roesjd over verschillende bronnen van advies	32
Kennis in de beroepspraktijk	47
3 Zeker weten – René Descartes' zoektocht naar ware kennis	48
4 Tunnelvisie – Karl Popper probeert elke claim op waarheid te weerleggen	60
De weerbarstige praktijk	75
5 Goede gewoontes – Aristoteles over voortreffelijkheid van karakter	76
6 Spraakverwarring – Ludwig Wittgenstein over communicatie	92
Horen, zien en klikken	107
7 Klokkenluiders – Plato en de harde waarheid	108
8 Moraalridders – Friedrich Nietzsche over leven zonder God en gebod	122
Macht in organisaties	131
9 Slimme tactieken – Niccolò Machiavelli over vriend en vijand	132
10 Macht is overal – Michel Foucault over de toezichtsamenleving	144
De mens een vrij wezen?	153
11 Zelfinzicht – Sigmund Freud over de krachten die je sturen	154
12 Beroepskeuzes – Jean-Paul Sartre over de last van de vrijheid	166

De druk van collega's	181
13 Dreigende taal – Benedictus de Spinoza over vrijheid van meningsuiting	182
14 Groepsdruk – John Stuart Mill over het varen van je eigen koers	199
Achtervolgd door de tijd	215
15 Op tijd – Henri Bergson over de ervaring van tijd	216
16 CV zonder hiaten – Het tijdsbegrip bij Aurelius Augustinus	227
Duurzaamheid in een overvolle wereld	239
17 Tragiek – Charles Darwin en de strijd om het bestaan	240
18 Stoere vrouwen – Hannah Arendt over het nemen van initiatief	253
Speelbal van geld en techniek	267
19 Altijd bereikbaar – Karl Marx en het hedendaagse kapitalisme	268
20 Veiligheidsgordel – Bruno Latour over de moraal van techniek	286
Een rechtvaardige wereld begint bij de professional	299
21 Inkomensverschillen – John Rawls over de verdeling van goederen	300
22 Reële mogelijkheden – Martha Nussbaum over wat mensen kunnen doen en zijn	311
Literatuur	324
Dankwoord	329
Verantwoording	331
Register	333

VOORWOORD

Filosofie mag zich verheugen in een grote populariteit. Duizenden middelbare scholieren doen jaarlijks eindexamen filosofie, de oplage van het populair-filosofische maandblad *Filosofie Magazine* is ongekend hoog, boekwinkels – en soms zelfs drogisterijen – verkopen stapels filosofieboeken, en een beetje krant heeft een filosofische rubriek of vraagt filosofen om hun mening over actuele onderwerpen. Sinds ruim tien jaar is april de Maand van de Filosofie, die van Amsterdam tot Rotterdam en van Groningen tot Nijmegen wordt gevierd, met als hoogtepunt de Nacht van de Filosofie. Als klap op de vuurpijl heeft Nederland nu ook een Denker des Vaderlands, die zijn filosofisch licht laat schijnen op dat wat de media dagelijks bezighoudt.

Bij sommige academische filosofen, die zich binnen de muren van de universiteit wijden aan de studie van de filosofie, roept de popularisering van de filosofie argwaan op. Ze vrezen dat de precisie en specifieke betekenis van filosofische teksten verloren gaat in de vertaling naar een breder publiek. Dan kan het zomaar gebeuren dat de mondigheid waarover de Duitse filosoof Immanuel Kant in 1784 schreef wordt gelijkgesteld aan de mondigheid die de hedendaagse burger tentoonspreidt. Of dat een journalist over de grot van Plato schrijft zonder de allegorie, zoals beschreven in *De Staat*, ooit te hebben gelezen.

Academische filosofen publiceren pas iets over het werk van een eerdere filosoof als zij zich jarenlang in diens gedachtegoed hebben verdiept. Vaak schrijven ze eerst een proefschrift over de betreffende denker, om daarna in wetenschappelijke tijdschriften te publiceren. In beide gevallen zal de academische filosoof moeten bewijzen dat hij dat op wetenschappelijk verantwoorde wijze kan: meerdere vakgenoten beoordelen elke publicatie. Veelal gebeurt dat blind, dus zonder dat je weet om wie het gaat, zodat er een zo groot mogelijke zekerheid is dat de te publiceren tekst in alle opzichten voldoet aan de academische standaard.

Die houding kan ertoe leiden dat de academici zich los zingen van de praktijk van alledag en dat alleen nog niet-academisch werkende filosofen met enige regelmaat op de opiniepagina's van dagbladen schrijven. Zij verwijten de academici hun boekenwijsheid, hun publicaties in toptijdschriften die alleen voor ingewijden te lezen zijn en hun geringe kennis van en betrokkenheid bij maatschappelijke problemen.

In *Goudmijn van het denken* hopen we de kloof te overbruggen die op deze karikatuurale wijze wordt gecreëerd tussen academische en niet-academische filosofie. Die tegenstelling is naar onze mening kunstmatig: elke niet-academisch werkende filosoof zal als hij een filosoof of filosofie bespreekt in het publieke domein zo veel mogelijk recht proberen te doen aan de denker en de interpretaties die van zijn of haar werk bestaan. Andersom zijn er vele academische filosofen die bereid zijn de door hen opgebouwde kennis te delen met een breed publiek van belangstellenden, zoals Hans Achterhuis, Jos de Mul en Ingrid Robeyns, om er slechts enkelen te noemen.

In plaats van de academische en niet-academische filosofie tegenover elkaar te plaatsen, zullen we in dit boek beide vormen van filosofie combineren. Dat doen we door in navolging van de Nederlandse filosoof Lolle Nauta een binnen- én buitenperspectief te geven. We dagen de lezer uit om teksten van grote denkers als Martha Nussbaum, Aurelius Augustinus, Plato of Michel Foucault van binnenuit te lezen: wat staat er letterlijk in de tekst, wat is de context waarin de tekst tot stand is gekomen en hoe zou je met de schrijver van de tekst mee kunnen denken? Tegelijkertijd vragen we van de lezer dat hij zijn eigen positie in het hier en nu – de eigen beroepspraktijk of de eigen alledaagse werkelijkheid – bekijkt met de bril van een ander of van een andere traditie. Die bril wordt aangereikt via de filosofische teksten. Door vanuit 'vreemde', in een andere context en soms moeilijk geschreven teksten als een buitenstaander naar de eigen situatie te kijken, worden de fricties, spanningen en vragen die in de eigen situatie spelen zichtbaar. Wat de dertiende-eeuwse denker Ibn Roesjd zegt over de verhouding tussen wetenschappelijke kennis en door de traditie overgeleverde kennis kan dan licht werpen op hoe we nu met kennis omgaan.

Wat levert dat de beroepspraktijk op? In sommige gevallen is het belang van filosofie overduidelijk. Zo is het door de Britse filosoof John Stuart Mill verwoorde beginsel dat de vrijheid van de een de ander niet mag schaden, alom gerespecteerd geraakt. En filosofische theorieën over sociale rechtvaardigheid worden actief ingezet in de strijd tegen de ongelijke verdeling van goederen.

Maar vaker heeft filosofie een indirect belang: zij helpt ons om onze bezig-

heden, het werk, de studie of het leven van alledag op andere, nieuwe manieren te bezien, om een open en nieuwsgierige houding te ontwikkelen, waarin we ons verwonderen over datgene wat vanzelfsprekend lijkt.

Hoe te werken met dit boek

Dit boek kan worden gebruikt als leesboek, lesboek, receptenboek of als gereedschapskist. Centraal staan primaire teksten van grote denkers in de filosofie, en een enkele keer in de psychologie en biologie. Kernteksten als die over 'de dolle mens' van Nietzsche, de grotallegorie van Plato, Augustinus' verwondering over de tijd, de 'voortreffelijkheid' van Aristoteles, het machtsbegrip van Foucault, het onderscheid tussen arbeiden, werken en handelen van Arendt, het *no-harm*-principe van Mill, dat alles en nog veel meer krijg je zonder tussenkomst van docenten of tekstuitleggers in de schoot geworpen.

Om de soms moeilijke teksten vanuit een binnen- en buitenperspectief te doorgronden, wordt de tekst steeds doorbroken met vragen, die enerzijds ingaan op wat er zojuist is gelezen, en anderzijds de lezer verleiden om vanuit de tekst over hedendaagse werksituaties te reflecteren. De interactieve, vragende werkwijze brengt niet alleen rust in het leesproces, hij dwingt je ook om pas verder te lezen als je het voorgaande echt hebt begrepen. Op die manier blijf je de lijn van het betoog van voor tot achter volgen. Die langzame manier van lezen zorgt dat je de inhoud van de tekst ook echt tot je neemt: door het herkauwen raakt het kortetermijngeheugen niet overbelast en is er voldoende tijd om het gelezene in het langetermijngeheugen op te slaan. Als we in een teamvergadering of tijdens een personeelsfeestje zonder haperen willen vertellen wat Latour over de moraal van een veiligheidsgordel heeft geschreven, dan zullen we zijn betoog eerst in een proces van herkauwend lezen tot ons moeten hebben genomen.

In een lessituatie geeft de interactieve werkwijze docenten en studenten de vrijheid om als gelijken het debat over de tekst aan te gaan. Vooral wanneer beiden de primaire filosofische tekst als de enige autoriteit nemen en alleen vanuit de tekst zelf beredeneren wat er staat, wordt het mogelijk om als gelijken de betekenis van de teksten te doorgronden. Ook de vertaling naar hedendaagse thema's kan dan op voet van gelijkheid plaatsvinden. Om die vertaling te vergemakkelijken is elke tekst voorzien van een inleiding die de primaire tekst koppelt aan een hedendaagse kwestie uit de beroepspraktijk, die iets over de historische context vertelt en de kernbegrippen van de tekst kort uitlegt. De ervaring leert dat het op deze manier werken met de tekst het meest succesvol is als studenten de vijf genummerde vragen die in elke tekst staan, vooraf op

schrift bij de docent inleveren. De overige vragen helpen bij het lezen, maar kunnen ook gebruikt worden voor inhaalopdrachten.

Het boek leent zich als receptenboek omdat je er naar believeen één of meerdere hoofdstukken uit kunt halen om dit binnen een professionaliseringstraject, een training of een onderwijsprogramma te gebruiken. Ook een eenmalige *close reading* (het zeer nauwkeurig lezen van een tekst, waarbij je boven op de tekst blijft zitten) kan het denken over macht in werksituaties, of over tijdsplanning, verdiepen.

De gereedschapskist, tot slot, is een metafoor die de Franse filosoof Michel Foucault gebruikte toen een journalist hem eens vroeg tot wie hij zich met zijn boeken richtte. ‘Ik fabriceer instrumenten, gereedschappen, wapens’, antwoordde hij, ‘ik zou het liefst willen dat mijn boeken een soort *toolbox* zijn, waarin anderen kunnen rommelen om er een gereedschap te vinden waarmee ze in hun eigen domein kunnen doen wat hun goed voorkomt.’ Ook *Goudmijn van het denken* is een gereedschapskist, waarin gedachten en begrippen te vinden zijn die iedereen kan gebruiken om aan hedendaagse vragen of dilemma’s een goede draai te geven.

Marli Huijer & Frank Meester